

Alszeghy Zoltán

„MICSODA AZ EMBER?”

(Zsolt 8, 5)

Mikor a zsolttáros tette fel a címben idézett kérdést, a csodálkozó felkiáltást az ember nagysága fakasztotta az ajkán: az ember, a gondviselés kedvenc gyermeke, csak kevésbé ér kevesebbet a menny lakóinál.

Amikor ma ismétli meg a hívő ember ezt a kérdést, némileg megváltozik az értelme. A természettudományok megmutatták az állatok viselkedésének tökéletes törvényszerűségét, és a társadalomtudomány meg a lélektan felhívták a figyelmet arra, hogy az ember magatartását messzemenően meghatározza a környezete, az ösztönei, az ingerek, melyek hatnak rá: ebben az összefüggésben kísért a gondolat, hogy az ember nemigen múlja felül a „juhokat és mindennemű barmokat”, amelyekről az idézett zsolttár beszél (Zsolt 8, 8). Sőt előfordul az is, hogy a hittől távol álló ember nem azt tartja rossznak, hogy az embernek nem sikerül felülmúlnia a többi élőlényt, hanem azt, hogy egyáltalán megkísérli felülmúlni azokat: egy az angolszász világban most divatos könyv szerint az ember szerencsétlensége éppen abban rejlik, hogy nem fogadja el ösztöne szavát, hanem gondolatokat és eszményeket követ, amelyek aztán kegyetlenebbül „öldöklük” az emberi valóságot, mint minden „állati” önzés. Ebben a kulturális összefüggésben elkerülhetetlen, hogy a hívő ember felvesse a kérdést, hogyan kell vélekednie, hitének követelményei szerint, a tulajdon emberségéről.

A megoldás több úton közelíthető meg. A hagyományos irány a tapasztalati tények alapján dolgozott ki egy metafizikai embertant, és mint ennek az embertannak a követelményét, kiegészítését ill. megerősítését fogadta be a hit embertanát. Bár elismerjük ennek az útnak érvényét, a magunk részéről szívesebben indulunk ki a hit tanításából, amint az Egyház meghirdeti. Számot vetve ennek a tanításnak belső szépségével, harmóniájával, valamint azzal a képességével, hogy érthetővé teszi az egész tapasztalati világ bonyolult szövedékét és az emberi élet értelmét, különösen pedig azzal a ténnyel, hogy ez a tanítás kétezer esztendeje, ahol csak befogadják, az önfeláldozásnak és a békének sajátos összhangját valósítja meg, az emberi elme a hit ajándékának belső fényében felismeri, hogy ebben a tanításban az Isten szava testesült meg (bár természetesen semmiféle emberi szó nem képes

az Isten szavát olyan tökéletesen kifejezni, hogy ne szorulna tökéletesedésére): ez a felismerés pedig a beszéd tartalmának az elfogadását is jelenti.

De miről beszél az Isten szava? Látszólag elsősorban rajtunk kívül álló valóságokra vonatkozó állításokat tartalmaz: az Istenben három személy van, az Ige megtestesült, az Egyház hét szentséget nyert Krisztustól . . . Volta-képpen azonban ezek az állítások egyszersmind rólunk is mondanak valamit, és akkor „hisszük” őket egészen, ha a külső világot leíró állításokon keresztül magunkévá tesszük azt a képet, amit Isten alkot az emberről, és sikerül Isten szemével nézni a tulajdon valóságunkat. A mai hittudomány egyik főfeladatának tartja kifejteni azt az ember-tant, amit a kinyilatkoztatás magában rejt, és mint érvényeset feltételez. Emódon, egy a kinyilatkoztatás talaján álló embertan kidolgozásával, a teológus hozzájárulhat ahhoz, hogy korunk embere kiemelkedhessék abból a válságból, melyet mint önmagának az elvesztését, „azonossági krízist” szokás megjelölni. A következőkben azt a feladatot tűzzük magunk elé, hogy reámutassunk ennek az embertannak néhány alapvető vonására.*)

Gondolatmenetünk abból a szentírási állításból indul ki, amely szerint Isten az embert „a saját képére és hasonlatosságára” teremtette (1 Móz 1, 26). Ez a tanítás ott jelenik meg, ahol a pátriárkák története az ember üdv-történetévé szélesül; maga a Biblia többször, különböző szempontokból visszavisszatér erre a megállapításra. Az Egyház hagyománya mindig az ember mivoltának és hivatásának az alapokmányát látta ebben a mondatban, de a II. Vatikáni zsinat különös gonddal húzza alá, mint az ember méltóságának a legmélyebb magyarázatát [Gaudium et spes, 12. sz.]. Mivel az ismeretlen eredetű, nyelvtudományi szempontból homályos természetű kifejezést maga a Szentírás nem magyarázza meg, az összefüggésből kell felderítenünk, mire gondolhatott a szent író, mikor az idézett állítást leírta.

Az első szempont, amire figyelmesek leszünk: a Teremtés könyvének elbeszélő alakba foglalt tanítása szerint az ember olyan lény, akivel Isten párbeszédbe bocsátkozik. Az Úr az emberről nem harmadik személyben rendelkezik, mint a többi teremtményről („legyen világosság . . .”), hanem, második személyben, megszólítja őt, „hozzá szól”, és válaszát várja. Az egész Szentíráson keresztül fel-felcsillan annak a bizonyossága, hogy az Atya gyermekeihez beszél, amennyiben teremtményei által, a próféták szavával, de kiváltképpen Jézus Krisztusban „jelentgeti magát”, és egy egész sor mérész antropomorfizmuson keresztül mint az ember válaszát váró, azért aggodó, „féltékeny” Isten jelenik meg. Az ember viszont a kinyilatkoztatás szerint hiábavaló, „hívásos”, torz képződmény addig, míg el nem fogadja az Isten hívását, és nem lép a hű és erős Istennel szövetségre. A Biblia így

*) Az itt leírt megfontolások egy „Az ember a teológiában” címen, angol, francia, olasz és spanyol nyelven megjelent kis munkánk eredményét foglalják össze.

mint az emberi személynek a személyes Isten felé nyitott voltát és az ember és Isten közötti személyes viszony szükségességét mutatja be azt a sajátos ténnyt, hogy az ember nem tartja kielégítőnek a maga életformáját addig, ameddig nem sikerül azt valami abszolút értékre vonatkoztatni. Az ősember vallásos vagy akár csak mágikus eljárásai is, a mai bölcselőknek az abszolút értéket kereső kutatása ugyanennek a „vallásos” lét-dimenzióknak a kifejezése; még az ateistának az életében is kifejezésre jut, mikor lelkiismerete arra űzi, hogy az életét valami, véleménye szerint végső, minden más-tól függetlenül érvényes értékre vonatkoztassa (mint pl. a művészet, a haladás, a faj, az osztály, a nemzet érdekei, stb.) Természetesen a „vallásos” igény akkor talál csak igazán harmonikus, békét-hozó kielégülést, mikor az igaz Istenre irányul: a „bálványimádás”, azaz a téves abszolútumok felé való sarkítása nemcsak hazug, de egyben életet-oltó, gyilkos eltévelyedés is.

A második szempont, amit a Teremtés könyvének a tanulmányozása folytán felfedezünk, az embernek az emberi közösséghez, sőt a világmindenséghez való viszonya.

Kétségtelenül különös dolog, hogy a Szentírás mint két összetartozó dolgot kapcsolja össze az embernek az Istenhez való hasonlóságát, és azt a ténnyt, hogy az ember mint férfi és nő jelenik meg a világban (1 Móz 1, 17). Az Isten-képmás az ember sajátos birtoka, míg a nemi különbözőség összeköti őt a többi élőlényvel. Azonban valószínűleg nem is csak magáról a nemek közt fennálló különbségről van itt szó, hanem arról, amit a szövegnek (időben régebbi eredetű) folytatása ismertet: az embernek szüksége van magához hasonló segítőtársra, akinek a maga részéről segítségére lehet, és akivel új, sajátos és tartós egységet alkot (uo. 2, 18; 24). Így a férfi és nő egy-testté-válása nem csupán nemi viszony létrejöttét jelenti, hanem ezen túl példája annak az emberre nézve jellemző tulajdonságnak, hogy az ember önmagát és embertársait mint egy új „nagy-ént” éli meg. A „mi”, a szabadon elfogadott közösség, egy új érték-rendszernek lesz alapjává és alanyává, erre nézve az egyénnek új „önzetlen önzést” kell kifejlesztenie, amennyiben ön maga feláldozásával is szolgálja a „jobb énjének” érzett közösség érdekét. Ez a közösség, amelyre az embernek szüksége van és amelynek szolgálatába áll, nem is csupán az egyedek halmaza, hanem új, Isten akaratából származó eredeti és szerves egység, melyben az egyénekben tükröződő Isten-képmásokon túl is megtestesül egy bizonyos Istenhez való hasonlatosság. Itt nyílik meg az út a közösségi élet (a család, a nép, az állam, az Egyház) teológiájá felé.

Az embernek a közösséghez való viszonya azonban a Bibliában egy még tágabb, az egész világmindenséghez való, „kozmosz” viszonyra szélesedik. A Teremtés könyve, alig hogy leírta a férfi és nő Isten hasonlatosságára való teremtését, hozzáteszi azt is: az ember küldetést kap, hogy az egész világot hajtsa a maga uralma alá (uo. 1, 28). Ez a földet betöltő és birtokba

vevő lét-dimenzió jelentkezik a paradicsomkertről szóló elbeszélésben is, amennyiben az emberre vár az a feladat, hogy az édenkertet művelje és őrizze (uo. 2, 15), de a bűnbeesés elbeszélésében is, amennyiben az ember feladata marad, hogy immár fáradtságos munkával és arca verítékével művelje a földet és ezáltal keresse meg a kenyerét (uo. 3, 17-19). Az ember úgy léphet szövetségre az Istennel, hogy folytatja Isten teremtő munkáját, és úgy lesz hű az emberi közösséghez, ha annak a számára lakhatóvá teszi a földet. Így mindaz a csodálatos munka, amit az ember létrehozott, a tűzgyújtástól az űrhajóig, egy az ember lényegéhez tartozó lét-tulajdonság megnyilvánulása, ami nemcsak hogy nincs ellentétben az Istennel való párbeszéd viszonytal, vagy nem független attól, hanem egyenesen annak szükséges, elkerülhetetlen megnyilvánulása.

Az emberi valóság harmadik, a Teremtés könyvében megmutatkozó dimenziója abban áll, hogy az Isten képmása az Istennel folytatott párbeszédben nemcsak a közösséget és a világot építi, de önnön magát is formálja. Ahogy Isten szabad elhatározással teszi magát teremtővé, megtestesült Igévé és megszentelő Lélekké, épp úgy az Isten hasonlatosságára teremtett ember is kovácsa a maga sorsának: ahogyan az édenkerti drámának a szövege mondja, ha megtartja Isten szavát, élni fog, ha pedig megszegi azt, meghal (uo. 3, 3). Ez a gondolat megint áthatja az egész Szentírást. Éppen ez a tanítás az, amit a szent írók ki akarnak fejezni Izrael történetének az elbeszélése által, és amit később különösen a Bölcsesség könyve az örök élet tágabb látkörében még teljesebben kifejezésre juttat. Ha azt a tulajdonságot, hogy valaki, a körülmények hívó szavára felelve, szabad elhatározással, egy sor az időben bekövetkező állásfoglaláson keresztül önmagát alakítja, „történetiségnek” nevezzük, akkor az embert, és egyedül az embert, „történeti lénynek” kell tartanunk. A hit ember-szemlélete természetes nem marad meg ennél a csupán formális, elvont állításnál, hogy az embernek története van, hanem megjelöli azt is, hogy miben áll ez a történet, nem egyes részleteiben (társadalmak és államok eredetére, fejlődésére, összeomlására vonatkozóan), hanem az emberi lét alapvető helyzetét illetőleg. A Biblia szerint az emberiség történelmét elejétől fogva áthatja a bűn, és ezzel az ember önmagát alkalmatlanná tette az Istennel való létben gyökerező párbeszéd folytatására, és maga okozta azt az (elsősorban erkölcsi) nyomort, ami most gyöttri; másrészt azonban Krisztusban újra megnyílt az ember számára az Istennel való léte-építő párbeszéd lehetősége, úgyhogy az emberi nyomor teljesebb létnek lesz az eszköze: Krisztussal a kereszt a feltámadáshoz vezet. Így a bűn és a megváltás dialektikáján keresztül az emberiség építi a történelem célját, azt a krisztusi létteljességet, amely az idők végén és azon túl a szentek egyességében valósul meg.

Az itt leírt emberszemlélet, a Szentírás gondolatformái szerint, és a mai gondolkodás hajlamainak megfelelően, elsősorban a dinamikus és funkcioná-

lis elemeket tartja szem előtt, azaz leginkább arra figyel, hogy milyen az ember viszonya és hogyan viselkedik az ember a többi létező tekintetében. Ez az aktív viszonylagosságot figyelő gondolkodásmód azonban túlvezet önmagán, és egy létet leíró szemléletbe torkollik. Pl.: az ember az anyagi világból jött létre és az anyagi világnak szerves része, de másrészt azon túl magaslik és, más személyekkel való párbeszédben, önmagát megéri és önmagát megvalósítja, alakítja. Ez a tény arra a megállapításra vezet, hogy az ember nem csupán anyagi, hanem egyben szellemi lény is, azaz, ahogy a mai teológia szívesen mondja, „testi személy”, vagy „megtestesült személy”. A testiség tulajdonságát levetve mint csupán szellemi lény túléli a testi halált, de mégis teljes és végső megvalósulásához a testi jelleg visszatérését, a „holtak feltámadását” kívánja meg. Semmi akadály sincs annak, hogy ezt a „lét” kategóriájában gondolt állítást a „bírás” gondolatformájában is kifejezzük, és, egészen hagyományos módon, azt mondjuk, hogy az „embernek van” teste és lelke, ezek elválnak és ismét egyesülnek. Ebben az esetben azonban vigyáznunk kell, hogy ezeket az eredetileg plátói-arisztotelési fogalomrendszerben megfogalmazott állításokat ne descartesi fogalomrendszerben értelmezzük, mert akkor egészen más, a hittel meg nem egyező értelmet nyernek: a „lélek” ebben az esetben már nem a szellemiség lét-elvét fogja jelenteni (a keresztény gondolat szerint), hanem egy „a gépben elrejtett kísértetet”, ahogy egy ma sokat idézett materialista szerző írta, súlyos félreértésről tanúskodó gúnnyal.

A hittudomány mai ember-szemléletére egészen különösen jellemző az a mód, ahogyan az embernek Krisztushoz való viszonyát fogja fel. A két vatikáni zsinat között uralkodó új-skolasztikus gondolkozásmód különös gondal emelte ki a természetes és természetfeletti rend különbözőségét; ebben az összefüggésben Krisztusra mint a természetet felülmúló, a természet által nem igényelt „kegyelmi ajándékok” szerzőjére gondolt a teológus. Korunkban a teológia különösen arra fordít gondot, hogy a természetfeletti kegyelem mint érték lépjen a hívő tudatába. Ennek a célnak az érdekében a dogmatikus, bár egyáltalán nem kételkedik a természetfeletti transzcendenciájában, mégis fontosabbnak érzi annak kiemelését, hogy a „természetfeletti” tökéletesíti a természetes rend legfontosabb javait, sőt a mai üdvrendben, melyben Isten az emberiséget természetfeletti célra rendelte, a természet teljes kifejlődése kegyelmi ajándékok nélkül elgondolhatatlan.

Az ember Isten képmására való teremtésének a fényében ez a szempont nagy jelentőségre jut. Az emberiség mai helyzetében Isten nem akármilyen párbeszédre hívja az embert, hanem az Atya és fiú közt lefolyó, tehát az emberre nézve természetfeletti párbeszédre. Ez pedig csak Krisztusban (és pedig, a bűnre való tekintettel, nem akárhogyan, hanem a megváltás által üdvözítő Krisztusban) valósulhat meg: csak a Fiú-Istennel való egységben lehetünk Isten-fiak. Ezért a „vallás”, az abszolút értékre való vonatkozás,

ami nélkül nem is igazán ember az ember, nem lehet akármilyen vallás, hanem a Krisztus vallása, az egyetlen, a Betlehemben született, a Golgotán meghalt, a mennyben élő Krisztus fősége alá való helyezkedés.

Az embert tulajdon természetete az embertársával való közösségre és a föld emberi használatra való formálására hívja: ez azonban, különösen a világban uralkodó bűn miatt, csak az üdvözítő Krisztusban lehetséges. Ennek az állításnak természetesen nem az az értelme, hogy a technikai, a szociális és kulturális haladás egyes lépései kegyelmi ajándékok, és Krisztus-tagadó vagy bűnös ember által nem valósulhatnak meg. Azonban az egész haladás értékét veszíti (sőt az ember ellen fordul) Krisztus szolgálatra-kész szeretete nélkül: Krisztus nélkül, a bűn birodalmában, a haladás csodálatos termékei elkerülhetetlenül az emberi ösztönök önző kielégítésének, mások alávetésének és kizsákmányolásának eszközeivé válnak.

Leginkább pedig az ember történetisége szorul Krisztusra. Az ember ugyanis csak úgy tud igazi emberi egzisztenciát megvalósítani (csak úgy tudja egész bonyolult élő valóságát tényleg, tudatosan és szabadon egy értékre sarkítani), ha Krisztusban él, azaz ha az élő Krisztus erejéből, az élő Krisztussal való benső dialektikus viszonyban, Krisztus eszme- és érzelmvilágában részesedik.

Az a kérdés, hogy az emberiség elfogadja-e Krisztust, nemcsak valami „felekezeti ügy” tehát (abban az értelemben, mintha az emberiség életének kis, kevésbé jelentős részletterületére vonatkoznék), hanem az emberiség lét-kérdése: mert az ember csak úgy tudja megtalálni önmagához méltó életét, békéjét és belső valóságát, ha Szent Tamás apostol módjára, a Krisztus sebébe merítve kezét, megismétli az életet-keltő hitvallást: „Én Uram és én Istenem!” (Jn 20, 28).

Az ember ugyanis olyan lény, mely erre a hitvallásra Isten kegyelméből képes és arra rászorul.

Zichy Aladár

GAZDASÁGI FEJLŐDÉS — SZELLEMI ÉRTÉKEK

Korunk tudományos és technikai fejlődése lélegzetviasszafojtó. Az ezt követő gazdasági átalakulás hihetetlen gazdagodást hozott anyagiakban. Ugyanaz a darabka föld kétszeresét, háromszorosát termi. Nagymértékben függetlenedtünk az éghajlattól és a helyi viszonyoktól. A forgalmi technika sikereként a tér áthidalhatóvá vált. Kiegyensúlyozottabban táplálkozunk, és az átlagos életkor meghosszabbodott. Földünk szerencsésebb országaiban nemcsak az elit, mint az emberiség eddigi történelme folyamán, hanem az át-